

els noms

Encara sobre el nom d'Alcover i alguns altres.

Amb l'article sobre el nom d'Alcover que vaig publicar en el número 49 d'aquest Butlletí, no pensava suscitar cap mena de polèmica, ja que, bàsicament, només hi exposava diferents teories de procedència diversa, des de les fantasioses aladernianes fins a les més científiques d'algun arabista actual. La rèplica que llavors va fer-nos arribar l'amic Salvador Gumà -i que es publica en aquest mateix número- ja no l'hauria contestada, perquè penso que tot el que puc dir al voltant del tema, migrats com són els meus coneixements en la matèria, ja ha estat dit. Qualsevol altra cosa, caldria que la defensessin, no els que som simples aficionats, sinó els que han dedicat bona part de la vida a estudiar els capriosos viaranys pels quals evolucionen les paraules. Dic que no tenia cap pretensió de contestar aquest nou article, si no hagués estat per una casualitat que va insinuar-me una possible resposta a una pregunta de l'amic Gumà.

Efectivament, Gumà defensa que els noms dels llocs han de voler dir alguna cosa i, per això, sosté -i ja ho havia fet en un altre article publicat en el Butlletí núm. 16 - que és lògic que el nom d'un poble vulgui dir "el Gran", com també seria lògic que volgués dir, suposo, coses com ara "la Vila llarga", "la Muntanya vermella", "el Prat", "el riu de Còdols", "la Muntanya del rei", que és el que deuen voler dir Vilallonga, Montroig, Prades, Riudecols o Mont-ral.

Té raó, és clar, en dir que tots els topònims han de voler dir alguna cosa i que aquesta cosa ha de tenir una raó. El que passa és que, de vegades, la raó està molt amagada en els plecs de la Història, de manera que allò que sembla voler dir no té res a veure amb el veritable origen. És el cas, per exemple, d'Altafulla, que ha estat interpretat com un compost del substantiu "Fulla", precedit de l'adjectiu "Alta" -origen de l'escut de la vila, que representa una fulla sobre una muntanyola-, quan el que sembla voler dir, en àrab, és "la Peça de terra". De l'etimologia de molts noms se n'ha perdut la pista, com s'esdevé amb Tarragona, procedent del llatí Tarraco i aquest de l'ibèric Tarakon, mot el significat del qual no se sap quin és. Hi ha molts topònims d'etimologia coneguda, encara que no sigui clara la relació d'aquest significat amb el lloc que designen. Un dels casos més evidents és el de llocs referits a noms de persona. Avui pot semblar estrany i injustificat que un poble es digui Constantí. Però això és un dels fenòmens més corrents. Molts llocs solen designar-se amb un mot comú seguit del nom del seu propietari o senyor: pensem en els nostres masos i castells. L'evolució d'aquest nom pot dur a diverses situacions: o bé que es perpetui, com a la Poble de Mafumet ("el Poblat de Mohammad"); o bé que es fusioni, com a Torredembarra ("la Torre d'en Barra"); o bé que només en resti el nom, com en el citat Constantí o en Bràfim (de l'àrab Ibràhim).

Tot això ho recordo perquè es vegi que el nom d'un poble o de qualsevol altre indret no necessàriament ha de voler dir, en aparença, una cosa lògica, encara que la lògica romangui en el fons, de vegades desconeguda. Pensem en topònims locals com el Purgatori, la Picarilla, el riu Micanyo o la font de la Puça. O pensem en la partida de la Serra, que precisament és el contrari d'una serra. O en la roca de la Virtut, la

Bossa de Judes o el Pixopalo. No estic referent-me a topònims de significat desconegut, perquè en els casos esmentats el significat sembla evident, sinó que s'ha perdut la relació entre aquest significat i el lloc. En l'últim exemple, la gent sol pensar que té alguna relació amb el verb orinar, però no és més que una deformació de "peixopalo", és a dir, bacallà sec sense salar. Algú es pot preguntar, ¿i què dimoni té a veure el bacallà amb una partida de terra? En aquest cas, no en coneixem el misteri. Però podem oferir un exemple més aclaridor. Una altra zona del terme es diu els costers del Badejo. En aquest cas, sabem que ben a prop hi ha un habitatge anomenat des d'antic Hostal del Badejo, perquè aquesta hi era una menja habitual. I així, per aquesta forma de transferència tan habitual en toponímia, el peix ha passat a designar a un hostal i d'aquí una partida. ¿Per què una raó d'aquesta mena no podia ser a l'origen de Pixopalo? i, per la mateixa explicació, ¿per què qualsevol detall desconegut no pot convertir en perfectament raonables uns noms avui d'aparença estrafolària com ara la Bossa de Judes o el Purgatori? El riu Micanyo, per exemple, sembla que s'anomena així per un propietari que hi va tenir terres, documentat Micaño a principis del s. XIX. Vegem ara un cas ben diferent, una partida de terra anomenada Ginijau, nom ben estrambòtic, però que la documentació anterior al segle XVIII revela com a Benijau i això li dóna ascendència àrab, en què "beni-" significaria "fill de" i "jau" seria l'antroponímic.

Doncs bé, que Alcover significués "el Pesador", com diu l'Alcover-Moll, o "la Tomba petita", com diu Pere Balafà, no representa cap problema de fons: simplement, que no se sap per què va prendre aquest nom. El segon cas, però, resulta bastant habitual. Efectivament, una tomba petita és una edificació i, a més, una denominació de caràcter religiós. Els noms de pobles i poblets que provenen de denominacions d'una mena o de l'altra o de totes dues alhora són in comptables. Pensem, per exemple, en Anglesola ("l'Esglesiola"), Maials ("les Sales"), Torà ("la Volta"), etc. De topònims de procedència àrab que es troben en aquestes circumstàncies, n'hi ha força; per exemple, Alcanyís ("l'Església"), Miravet ("l'Ermite"), la Ràpita ("el Monestir"). Precisament aquí és on volia arribar.

Un article recent d'Albert Manent publicat a "Serra d'Or" sobre les ràpites al Camp de Tarragona (1) m'ha fet reflexionar sobre el tema. Una ràpita era, segons que explica Manent citant Bramon i Epalza, una institució islàmica en terres frontereres amb un petit recinte fortificat i una talaia o lloc d'observació, que tenia una missió força espiritual, ja que els "morabits" que s'hi refugiaven es preparaven més per morir per la fe que per fer la guerra. D'aquestes ràpites, n'ha quedat el record en forma de topònim a l'Aleixar, la Selva del Camp, l'Albiol, la Riba i Cabra, és a dir, una faixa de construccions que separava perfectament el pla de les muntanyes. En aquesta línia imaginària hi ha l'actual poble d'Alcover. I si ara reprenem l'etimologia proposada per Balafà segons la qual el nom d'Alcover es referiria a una construcció de caràcter religiós, trobem que és força coherent amb la geografia de les ràpites.

JOAN CAVALLE BUSQUETS

(1) Albert MANENT. *Les ràpites al Camp de Tarragona*, a "Serra d'Or", 374, Barcelona, febrer de 1991, pp. 34-35.